

ביאורים ורעיונות על הגדה של פסח

פתרון החידה מה שחילקו חכמינו ז"ל את אמירת ההלל בליל הסדר לשנים

.....

כוונה נשגבה בסיפור יציאת מצרים לטהר ולקדש את הפה לאכילת מצה

.....

"כל דכפין ייתי וייכול": אנו מזמינים את הפמליא של מעלה שישתתפו עמנו בסדר ליל פסח

.....

ביאור הבטחת רבינו האריז"ל: הנזהר ממה שהו חמץ ינצל מחטא כל השנה
בתנאי שהוא נזהר מחמץ גמור הוא היצר הרע

.....

ביאור מנהג ישראל תורה שהתינוקות גונבים את האפיקומן

.....

לקח נשגב בדרכי החינוך: בסופו של דבר הילדים מגלים הכל

[א]

פתרון החידה מה שחילקו חכמינו ז"ל את אמירת ההלל בליל הסדר לשנים

לקראת חג הפסח הבא עלינו לטובה זמן חירותנו, דבר בעתו מה טוב להתבונן קצת בהגדה של פסח, שכבר עמדו על המחקר גדולים וטובים מי תיקן אותה, אולם ברור לכל הדעות שהיה זה אחד או כמה מהתנאים הקדושים, שכתבוה ברוח הקודש לדורות עולם עד ביאת משיח צדקנו, ואמנם כן בכל הדורות ישבו רבבי רבבות אלפי ישראל, כל בית אב עם בני ביתו וצאצאיו וחגגו את ליל הסדר מדי שנה בשנה, בסיפור הנפלא של יציאת מצרים, שבכל שנה התחושה היא כאילו אנחנו מספרים את הסיפור לראשונה, עם פירושים, רעיונות וביאורים חדשים.

פתח דברינו יאיר עם אחד מהדברים המפליאים ביותר בהגדה של פסח, מה שבחר התנא האלקי בעל ההגדה של פסח לחלק את ההלל בליל הסדר לשני חלקים, החלק הראשון של ההלל - שני מזמורים הראשונים: "הללויה הללו עבדי ה'", "בצאת ישראל ממצרים", אומרים בסיום מצות סיפור יציאת מצרים לפני הסעודה,

ואילו החלק השני של ההלל שאר המזמורים: "לא לנו", "ה' זכרנו", "אהבתי כי ישמע", "מה אשיב לה'", "הללו את ה'", "מן המצר", משלימים אחר הסעודה.

וכתב הטור (או"ח סימן תעג) כי זהו הטעם שאין אנו מברכים על אמירת ההלל בעריכת הסדר ליל פסח, משום שאנו מחלקים אותו לשנים, ואם יברך על ההלל אסור להפסיק ביניהם. והוא מוסיף עוד כי מטעם זה נהגו לומר כל ההלל בבית הכנסת עם ברכה, כדי להוציא בזה את ההלל שבלייל הסדר, שלא יצטרכו לברך עליו כיון שמחלקים אותו לשנים, והנה הדברים בלשון קדשו:

"בענין ברכת ההלל איכא פלוגתא דרבוותא, ריצב"א היה מברך עליו ב' פעמים, אחת קודם אכילה ואחת אחר אכילה, וכן היה נוהג ה"ר מאיר מרוטנבורק, וכן כתב רב האי רב צמח ורב עמרם, אבל הרי"ץ גיאת ואבי העזרי כתבו שאין לברך עליו כלל, לפי שחולקים אותו לשנים לפני הסעודה ולאחריה, ואם כן האיך יברכו כיון שפוסקים באמצע, וכן היה נוהג אדוני אבי הרא"ש ז"ל, וכן ראוי לעשות בכל דבר שיש ספק בברכתו, שאין לברך דברכות אינן מעכבות. ויש מקומות

שנוהגין לקרות ההלל בבית הכנסת בצבור, כדי שלא יצטרכו לברך עליו בשעת ההגדה, ומה טוב ומה נעים ההיא מנהגא."

אלא שעתה מוטלת עלינו החובה לבאר, מה ראו חכמינו ז"ל על ככה לחלק את ההלל לשנים, חלק ראשון בסיפור של יציאת מצרים, וחלק השני במחצית השני של הסדר אחרי הסעודה. והנה מציינו על כך טעם נכון ב"לבושי מרדכי" (או"ח סימן תפ) הביאו ה"פרי מגדים" (אשל אברהם סוף סימן תפו), כי החלק הראשון של הלל: "הללויה הללו עבדי ה'", "בצאת ישראל ממצרים", מדבר ביציאת מצרים, לכן הוא שייך למצות הסיפור של יציאת מצרים, אבל החלק השני מדבר בשאר הגאולות ובגאולה העתידה, לכן קבעוהו אחר הסעודה, ובלשון קדשו:

"טעם חלוקת ההלל, מפני דחצי ההלל שקודם הסעודה מדבר הכל ביציאת מצרים, ושייך לכל ההגדה שקודם הסעודה דאיירי כולה ביציאת מצרים, אבל חצי ההלל האחרון וגם רוב סיפורי ההגדה שאחר הסעודה, מדברים בשאר הגאולות ובגאולה העתידה, לכך קבעוהו יחד אחר הסעודה, ומטעם זה נוהגין לומר שפוך חמתך קודם לא לנו."

"להודות לו על מה שגמלנו מחסדיו"

חשבתי דרכי לאחוז בשיפולי גלימתו של בעל ה"לבושים", לבאר בדרך עבודה השווה לכל נפש, הטעם שחילקו חכמינו ז"ל את ההלל בליל הסדר לשני חלקים, על פי מה שמצינו חידוש עצום בדברי הרמב"ם ב"ספר המצות" בענין מצות סיפור יציאת מצרים, כי כמו שיש חובה לספר ביציאת מצרים, כך יש להודות לה' על מה שגמלנו מחסדיו:

"מצוה קנז היא שצונו לספר ביציאת מצרים, בליל חמשה עשר מניסן בתחילת הלילה, כפי צחות לשון המספר, וכל מי שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם, ומה שעשו לנו המצרים מעול וחמס, ואיך לקח השם נקמתנו מהם, ולהודות לו על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב, כמו שאמרו כל המאריך ביציאת מצרים הרי זה משובח".

הרי לנו דברים ברורים ממה שכתב בלשון קדשו: "ולהודות לו על מה שגמלנו מחסדיו", כי בנוסף על מה שאנו צריכים להודות לה' על הנסים שעשה עמנו ביציאת מצרים, צריך להודות לה' גם על כל מה שגמלנו מחסדיו, וצריך ביאור מנין למד הרמב"ם חידוש זה.

ונראה כי הרמב"ם למד דבר זה, ממה שהביא בעל הגדה של פסח, ומקור הדבר במשנה (פסחים טז:): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". ומפרש הרמב"ם הכוונה בזה, כי כמו שצריך להודות לה' על שהוציא את אבותינו ממצרים, כן צריך כל אחד מאתנו להודות ולהלל לה', על שהוציאנו מהצרות שלנו שהוא גם כן בבחינת יציאת מצרים.

ביאור דברי הרמב"ם על פי דברי הרמב"ן

בדרך זו במסילה נעלה לבאר דברי הרמב"ם ביתר שאת, על פי יסוד נפלא שלימד אותנו הרמב"ן סוף פרשת בא (שמות יג-טז) בענין הנסים של יציאת מצרים, כי תכלית כל הנסים שעשה עמנו הקב"ה ביציאת מצרים למעלה מן הטבע, היא כדי שנכיר בנסים הגדולים הטמונים בתוך הנהגת הטבע מדי יום ביומו, ובלשון קדשו:

"ומן הנסים הגדולים המפורסמים, אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצוות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר".

חידוש גדול ברמב"ם, כי בנוסף על סיפור הנסים של יציאת מצרים צריך: "להודות לו על מה שגמלנו מחסדיו"

רמב"ן: "ומן הנסים הגדולים המפורסמים, אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה"

שם: "שאינו לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם נסים אין בהם טבע"

חצי ראשון של ההלל על יציאת מצרים למעלה מן הטבע, חצי השני מדבר על הנסים שבכל יום בתוך הטבע

לומר אחרי הסעודה חלק שני של ההגדה, רובו ככולו שירות ותשבחות על הנסים שהקב"ה עושה עמנו בכל יום בתוך הטבע, לכן אנו אומרים בו הלל הגדול: "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", שנזכרו בהם כל הנסים שעשה עמנו הקב"ה בבריאת העולם, ביציאת מצרים, ואפילו בזמן הגלות בתוך ההסתר פנים.

החל בפסוק: "לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו", אשר חכמינו ז"ל דרשו על כך (נדה לא): "אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו", והיינו מחמת הנס הנסתר שבתוך הטבע, וכלה בסיום המזמור: "שבשפלנו זכר לנו כי לעולם חסדו, ויפרקנו מצרינו כי לעולם חסדו, נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, הודו לאל השמים כי לעולם חסדו", הכל להודות לה' על הנסים הנסתרים שבתוך הטבע.

ומטעם זה תיקנו גם כן לומר בחלק השני של ההגדה: "נשמת כל חי", אשר רובו ככולו הודאה על הנסים שהקב"ה עושה עמנו בכל יום: "נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלקינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכר מלכנו תמיד, מן העולם ועד העולם אתה אל, ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע, פודה ומציל ומפרנס ועונה ומרחם בכל עת צרה וצוקה, אין לנו מלך עוזר וסומך אלא אתה", וכן בסיומו: "מציל עני מחזק ממנו, ועני ואביון מגוזלו, שועת עניים אתה תשמע, צעקת הדל תקשיב ותושיע".

דוד המלך כבר חילק את ההלל לשני חלקים

בדרך המלך נלך לבאר בזה כוונת דוד המלך, שחילק בספר תהלים את ההלל לשני חלקים, בחלק הראשון יסד להודות לה' על הנסים של יציאת מצרים: "הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה'", "בצאת ישראל ממצרים", "הים ראה וינס", "ההופכי הצור אגם מים", אולם בחלק השני של ההלל לא הזכיר כלל מיציאת מצרים.

נמצינו למדים מדברי הרמב"ן, כי בליל פסח כאשר אנו מקיימים המצוה של "והגדת לבנך", לספר לבנים הניסים של יציאת מצרים שהיו למעלה מדרך הטבע, מאחר שתכלית הניסים היא שנלמד להאמין בניסים שבתוך הטבע, אנו חייבים גם כן להשריש בקרבם האמונה שגם בתוך הנהגת הטבע טמונים ניסים, כמו שתיקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפלת שמונה עשרה בברכת "מודים" - "על חיינו המסורים בידך, ועל נשמותינו הפקודות לך, ועל נסיך שבכל יום עמנו, ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים".

הנה כי כן מבוארים היטב דברי הרמב"ם שכתב, כי חלק מהמצוה לספר ביציאת מצרים הוא: "להודות לו על מה שגמלנו מחסדיו", כוונתו כי אחרי הסיפור של יציאת מצרים שלא כדרך הטבע, צריך להודות לה' גם על הנסים שבתוך הטבע, כדי לגלות בכך את אמונתנו בה' כדברי הרמב"ן: "שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם".

שני חלקי ההלל כנגד שני חלקי ההגדה

ועתה בא וראה כי על פי האמור יפתח לנו פתח להבין מה שחילק בעל ההגדה של פסח, שהיה אחד מהתנאים הקדושים, את סדר אמירת ההגדה של פסח לשני חלקים, חלק אחד שאומרים לפני הסעודה והחלק השני שאומרים אחרי הסעודה. ולפי האמור הביאור בזה, כי החלק הראשון שאומרים לפני הסעודה מ"הא לחמא עניא" עד "גאל ישראל", הוא הסיפור של יציאת מצרים שהיו בהם ניסים שלא דרך הטבע, ולכן אחרי הסיפור של יציאת מצרים אוכלים את הסעודה, כדי לקיים בה מצות אכילת מצה ואכילת מרור, שהם גם כן זכר ליציאת מצרים.

אולם מאחר שלמדנו מהרמב"ן, שתכלית הניסים של יציאת מצרים היא כדי שנאמין בניסים שבתוך הטבע, לכן תיקן בעל ההגדה

אך הביאור על כך הוא, כי אמנם כן מטעם זה נתן לנו הקב"ה את המצוה של סיפור יציאת מצרים עם ה' מוצאות הפה, כי על ידי סיפור זה אנו מקדשים ומזככים את הפה שיהיה נקי מכל סיג ופגם, ועל ידי זה אנו יכולים אחר כך להשתמש עם הפה כדי לאכול בו את המצה, וזהו שדרשו: "לחם עוני, שעונין עליו דברים הרבה", שאומרים עליהם הלל והגדה של פסח, כדי לקדש את הפה להיות מוכן ומזומן לקיים בה מצות אכילת מצה.

"וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח"

רעיון נשגב זה מתקשר להפליא עם מה שכתב ה"שפת אמת" עוד (שנת תרל"ט ד"ה כל המרבה) לפרש דברי בעל ההגדה של פסח (עבדים היינו): "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח", על פי הידוע שיציאת מצרים היתה לא רק בגשמיות אלא בעיקר ברוחניות, שהוציא אותנו הקב"ה ממ"ט שערי טומאה והעלנו לקדושה עליונה.

והנה שנינו במשנה (פסחים קט"ז): "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". הכוונה בזה שכל אחד יש לו את המצרים הפרטית שלו, כמו שאמר החכם מכל אדם (קהלת ז-ב): "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". על כן כאשר אנו מספרים בנסים של יציאת מצרים שהוציא הקב"ה את אבותינו מעבודת לחירות, יש בזה סגולה שיוציא הקב"ה כל אחד ממצרים האישית שלו בגשמיות וברוחניות.

הנה כי כן זהו שאומר בעל ההגדה: "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח", כלומר אדם זה שמספר ביציאת מצרים, הוא עצמו נעשה "משובח", כי על ידי הסיפור הוא זוכה לצאת ממצרים הפרטית שלו. ולפי המבואר הרי זה מתקשר עם דברי ה"שפת אמת" הנ"ל, כי על ידי הסיפור של יציאת מצרים אנו מקדשים את הפה של המספר, כדי שיהיה ראוי לאכול בו את המצות.

נפלא לצרף בזה מה שכתב ב"תפארת שלמה" (שבת הגדול) לפרש מקרא שכתוב (ויקרא ו-ט): "מצות תאכל במקום קדוש", שצריך לקדש את הפה וכל האיברים הפנימיים שהמצה נכנסת שם, כדי לאכול את המצה במקום קדוש, והנה הדברים בלשון קדשו:

"מצות תאכל במקום קדוש. הנראה לרמז בזה גודל מעלות אכילת מצה שהוא דומה קצת לאכילת קדשים, כי הנה כל המצוות הם נעשים

כוונה נשגבה בסיפור יציאת מצרים לקדש את הפה, כדי לקיים בו מצות אכילת מצה שיש בה קדושה גדולה

תפארת שלמה: "מצות תאכל במקום קדוש" - צריך לקדש הפה כדי לאכול את המצות במקום קדוש

ביאור נשגב בדברי האריז"ל, כי הנזהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח לו שינצל מהיצר הרע ולא יחטא כל השנה

כמו שצריך להיזהר ממשוהו חמץ,

כך צריך על אחת כמה וכמה להיזהר מהחמץ עצמו שהוא היצר הרע

[ב]

כוונה נשגבה בסיפור יציאת מצרים לטהר ולקדש את הפה לאכילת מצה

אחת מן המצוות החשובות שאנו מקיימים בליל פסח, היא מצות סיפור יציאת מצרים שנלמד מן הפסוק (שמות יג ח): "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים". מצוה זו צריך לקיים דוקא בליל הסדר, כפי שדורש המגיד ב"הגדה של פסח" (דיבור יכול מראש חודש): "בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". וראוי להתבונן מה שבחר התנא הקדוש בעל ההגדה של פסח להתחיל סיפור יציאת מצרים במאמר: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים".

ונראה ללמוד מהמפרשים הטעם לכך, על פי מה שדרשו בגמרא (פסחים לו). מקרא שכתוב (דברים טז-ג): "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני - לחם שעונין עליו דברים הרבה". ופירש רש"י: "שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה". על כן פתח בעל ההגדה של פסח את הסיפור של יציאת מצרים ב"הא לחמא עניא" שהיא המצה, כדי לרמוז שאנו מקיימים בכך המצוה של "לחם עוני" - "לחם שעונין עליו דברים הרבה".

הנה כי כן דבר בעתו מה טוב להעלות על שלחן מלכים, רעיון נשגב בדרך עבודה ממשנתו הטהורה של ה"שפת אמת" (תרס"ג ד"ה לחם עוני), שביאר בדברי קדשו הטעם שצוה הקב"ה לקיים מצות סיפור יציאת מצרים על המצות, כי לכאורה קשה איך אנו מעיזים להשתמש עם אותו הפה אשר בעוונותינו הרבים טימאנו עם דיבורים של לשון הרע ודברים בטלים ח"ו, לאכול בו את המצות שיש בהן קדושה גדולה, ורמזו בהן הרבה שמות הקדושים כמבואר בכתבי האריז"ל.

לפי האמור יש לומר הביאור בזה, כי מאחר שתכלית הניסים של יציאת מצרים היא, שיבוא האדם להאמין בניסים נסתרים שבתוך הטבע, לכן הזכיר דוד המלך בחלקו השני של ההלל את הנסים שהקב"ה עשה עמו בתוך הטבע: "כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי", "מה אשיב לה' כל תגמלוהי עלי, כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא", "דחה דחיתני לנפול וה' עזרני", "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה, אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה".

הנה כי כן יאירו עינינו וישמח לבנו להבין כמה עמקו מחשבות חכמינו ז"ל שחילקו את ההלל לשני חלקים, כי מאותו טעם שחילק בעל ההגדה את אמירת ההגדה של פסח לשני חלקים, חילקו גם כן את אמירת ההלל לשני חלקים אלו, כי את החלק הראשון של ההלל שאנו מודים לה' על הנסים הגלויים למעלה מדרך הטבע של יציאת מצרים: "הללויה הללו עבדי ה'", "בצאת ישראל ממצרים", אנו מצרפים לחלק ההגדה של סיפור יציאת מצרים מ"הא לחמא עניא" עד "גאל ישראל".

אך לעומת זה החלק השני של ההלל, שדוד המלך לא הזכיר שם כלל יציאת מצרים, אלא כולו הודאה לה' על כל הניסים שהקב"ה עושה עמנו בכל עת ובכל שעה בתוך הטבע, אנו מצרפים לחלק השני של הסדר שאומרים בו הלל הגדול (תהלים מזמור קלו), כ"ו פסוקים של הודאה לה': "כי לעולם חסדו", ותפלת "נשמת כל חי", כדי להודות בהם לה' על הניסים שבתוך הטבע. ובכך אנו מקיימים בליל פסח בשלימות את דברי הרמב"ן הנ"ל: "ומן הנסים הגדולים המפורסמים, אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו, שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם".

[ד]

ביאור יקר בהבטחת רבינו האריז"ל:

**הנזהר ממשוהו חמץ ינצל מחטא
כל השנה בתנאי שהוא נזהר
מחמץ גמור הוא היצר הרע**

ידוע ומפורסם מה שמבואר בספרים הקדושים בשם רבינו האריז"ל, ומקור הדבר במה שכתב ה"באר היטב" בשמו (או"ח סימן תמוז אות א): "האריז"ל כתב הנזהר ממשוהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה".

והנה דברי האריז"ל הללו אינם נמצאים ב"שער הכוונות" וב"פרי עץ חיים", אולם כן מבואר ב"מחברת הקודש" שגם הוא נמנה על אחד מסידורי כתבי האריז"ל (שער יציאת מצרים דף קמט ד"ה מ"כ): "מצאתי כתוב כל השומר פסח כראוי בכל ענייניו הוא תועלת לנפש לכל השנה".

ונראה כי זהו המקור למה שכתב ב"משנת חסידים" [שדרכו להביא דברים שמקורם גם מ"מחברת הקודש" הנ"ל] (מסכת ניסן פ"ג מ"ד): "השומר פסח מחמץ כהלכתו, ויחמיר בו בכל החומרות שמחמירים המחמירים, יועיל לנפשו מאוד כל השנה". ומדקדוק לשונו שכתב: "יועיל לנפשו מאוד כל השנה", משמע שכוונתו לדברי "מחברת הקודש" הנ"ל: "הוא תועלת לנפש לכל השנה".

ולפי זה נשכיל להבין מה שהביא ב"אמרי פנחס השלם" בשם הרה"ק רבי פנחס מקוריץ ז"ע (פסח אות קעב): "שהנזהר ממשוהו חמץ איתא בכתבי האריז"ל שיועיל שלא יחטא כל השנה, והיה הרב מקפיד על הבאר היטב שהעתיק בשם האריז"ל מובטח שלא יחטא וכו', כי איך אדם מובטח מן החטא, ובכתבים לא כתוב רק יועיל".

וכן משמע מדברי ה"פנים יפות" פרשת בא שנתכוון לדברי האריז"ל הללו, שכתב לפרש מקרא שכתוב (שמות יג-י):

"ושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה. רמז בזה מה שאמר האריז"ל, שהנשמר מחמץ בפסח יועיל לנפשו כל השנה להישמר מחטא, הרי שגדולה מצוה זו, שהרי אמרו חז"ל (סוטה כא.) מצוה בעידנא דעסיק ביה מציל מן החטא, והמצוה הזאת הוא מאיר עיני הנשמה להישמר מן החטא כל השנה, וזהו שאמר ושמרת שהוא לשון קיום, שהמצוה הזאת מתקיימת באדם מימים ימימה, כדפירש רש"י משנה לשנה".

והנה ידוע כי המלאכים לובשים בגדי לבן, כמו שכתב הרמ"א (או"ח סימן תרי סעיף ד): "יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים נקיים ביום כיפור דוגמת מלאכי השרת, וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי". הנה כי כן מכיון שהמלאכים הקדושים באים לבתינו, אנו לובשים בגדי לבן שהם בגדי מלאכים, כדי להשתוות אל המלאכים הבאים אלינו עכדה"ק.

מעתה נראה לומר חידוש גדול, כי מה שאנו אומרים: "כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח", היא הזמנה ברורה למלאכים ושרפים וכל הפמליא של מעלה הבאים אלינו בליל הסדר, רק נקדים מה שמקשים העולם איך אפשר לומר: "כל דכפין ייתי וייכול", מנין הבטחון שיש לנו מספיק לכל מי שירצה לבוא ולאכול אצלנו.

וביאר כ"ק אדמו"ר מרן רבי ישכר דוב מבעלזא ז"ע על פי מה ששמע מאביו כ"ק אדמו"ר מרן רבי יהושע מבעלזא ז"ע, כי אם האדם מכין עצמו בקדושה וטהרה לקיים המצות עשה דאורייתא לאכול מצה, הרי הוא זוכה להרגיש בה טעם מן כמו שהרגישו אבותינו כשיצאו ממצרים, כמבואר בגמרא (קידושין לח.): "עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן".

והנה אצל המן מצינו שנכנסה בו הברכה ולא היה שום מחסור ככתוב (שמות טז-יח): "וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו". הנה כי כן זהו שאומר המגיד: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים". כלומר אם נזכה כי אז "הא לחמא עניא" - המצה שלנו תהיה ממש כמו המצה שאכלו אבותינו במצרים שטעמו בה טעם מן, לכן: "כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח". כי נכנס בו טעם מן שנתברך בברכת: "המעמעיט לא החסיר" עכדה"ק.

הנה כי כן מאחר שהמזון של מלאכי השרת הוא מן, כמו שדרשו בגמרא (יומא עה): מקרא שכתוב על אכילת המן (תהלים עח-כה): "לחם אבירים אכל איש, לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו". על כן בליל הסדר אנו אומרים למלאכי השרת שהתלבשנו לכבודם בבגד לבן: "כל דכפין ייתי וייכול", שיצטרפו לאכול את המזון הרוחני של המצה שיש בו טעם מן, "כל דצריך ייתי ויפסח", שיאכלו מהמזון הרוחני של האפיקומן שיש בו גם כן טעם מן, שיש בו די והותר לכל המלאכים בבחינת: "והמעמעיט לא החסיר".

בגופו של האדם מבחוץ, אך מצות אכילת מצה ואכילת קדשים הם נכנסים בגופו של האדם בפנים, לכן נקראו קרבנות שמקרבת את האדם ברפואת הנפש בפנימיות, כמו שכתב (ויקרא א-ג) והקרב והכרעיים ירחץ במים... כי נכנס בכל האיברים הפנימיים לקדש ולטהר אותם.

וגם ענין אכילת מצה הוא נקרא בזוהר הקדוש (ח"ב קפג:) מיכלא דאסוותא. כי הוא רפואת הנפש בפנים, והיא גם כן תועלת לאדם, על ידי שמכין את עצמו בהכנה דרבה בתשובה ומעשים טובים, שיהיה הגוף טהור ומוכן להכניס הקדושה בתוכו על ידי אכילת מצה. וזהו שכתוב מצות תאכל במקום קדוש, בהכנה הראויה, אז בחצר אוהל מועד יאכלוה, כמו אכילת קדשים בחצר אוהל מועד".

[ג]

"כל דכפין ייתי וייכול"

**אנו מזמינים את הפמליא של מעלה
שישתתפו עמנו בסדר ליל פסח**

התנא האלקי בעל ההגדה של פסח בחר להתחיל המצוה של סיפור יציאת מצרים במאמר: "הא לחמא עניא, די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח, השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין". הנה כי כן דבר בעתו מה טוב להתבונן בנוסח שתיקנו לומר: "כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח".

ויש לתמוה הפלא ופלא, הלא כל אחד כבר יושב בליל הסדר על מקומו, אם כן למי אנו אומרים: "כל דכפין ייתי וייכול", אם לאורחים שמסובים בליל הסדר הלא כבר נמצאים כאן, ואם לאנשים זרים שעדיין אין להם מקום לאכול, איזה תועלת יש לומר: "כל דכפין ייתי וייכול", כשאנו כבר יושבים בליל הסדר בביתנו.

הקיטל הלבן - בגדי מלאכים

פתח דברינו יאיר ליישב ענין זה, על פי מה שהביא בספר "אמרי פנחס" בשם הרה"ק רבי פנחס מקוריץ ז"ע, לבאר הטעם שנוהגים ללבוש קיטל שהוא בגד לבן, על פי המבואר בזוהר הקדוש ברעיא מהימנא (פרשת בא מ): שאומרים לפני "הא לחמא עניא", כי בליל פסח שולח הקב"ה את כל הפמליא של מעלה, שיבואו לראות איך ישראל עורכים את הסדר בקדושה ובטהרה.

כמה מקורות כי "מובטח" שלא יחטא כל השנה

אולם מצינו בכמה ספרים הקדושים המביאים את דברי האריז"ל כמו שהביא ה'באר היטב' הנ"ל: "מובטח לו שלא יחטא כל השנה", וזה יצא ראשון מה שכתב ב"סוד ושורש העבודה" (שער הצאן סוף פרק ז) בלשון קדשו: "האריז"ל מזהיר מאד על זהירות משהו חמץ בפסח, וכתב שיחמיר האדם בכל החומרות של כל הפוסקים, והזהיר ממהו חמץ בפסח 'מובטח' לו שלא יחטא כל השנה עד כאן לשונו".

וכן כתב ה"בני יששכר" (ניסן מאמר ד על דרך הרמז ד"ה והנה ככה): "דבר גדול דיבר לנו מרן האריז"ל, הנזהר ממהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה". וכן כתב ב"דרך פקודיך" (מצוה י אות ד): "ודבר גדול דיבר מרן האריז"ל, כל הנזהר ממהו חמץ בפסח נשמר מחטא כל ימות השנה". וכן הביא ב"אור לשמים" (ליקוטים מסכת פסחים דף שמח ד"ה אור לארבעה עשר): "מובא בשם האריז"ל זלה"ה, הנזהר ממהו חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה".

וב"דבש לפי" להגה"ק החיד"א (מערכת ח אות יח) מביא דבר זה בשם גורי האריז"ל: "הנזהר בפסח מחמץ בכל שהוא, מובטח לו שלא יחטא כל השנה, כן כתבו גורי האריז"ל זצ"ל". ונראה פשוט שכוונתו גם כן לדברי "מחברת הקודש" הנ"ל, והבין כי מאחר שהמסדר את כתבי האריז"ל שם הביא ענין זה בשם: "מצאתי כתוב", אין זה מדברי האריז"ל עצמו כי אם מדברי תלמידיו המכונים "גורי האריז"ל".

והוסיף החיד"א לפרש בזה מקרא שכתוב (שמות יב-ז): "ושמרתם את המצות". ופירש רש"י בשם המכילתא: "אל תהי קורא את המצות אלא את המצות". ולפי דברי האריז"ל יש לפרש הכוונה בזה, כי בזכות שתשמור את המצות שלא יהיה בהן אפילו משהו חמץ, תזכה לשמור את המצוות שלא ישלוט בך היצר.

מקור דברי האריז"ל מדברי רעיא מהימנא בזוהר הקדוש

ועתה בא וראה מה שכתב המקובל האלקי רבי שלום בוגלו זצ"ל בפירושו על הזוהר הקדוש "מקדש מלך" (פרשת כי תצא רפב.), כי מקור דברי האריז"ל הוא מדברי הזוהר הקדוש ברעיא מהימנא (שם):

"מארי דפסחא, בזמנא דשליט עלייהו ליל שימורים, כולוהו צריכים למהוי שמורים ונטורים

מחמץ ושאוור בכל שהוא, וכל מאכלים ומשקים כולוהו נטורין, ומאן דנטיר לון מחמץ ושאוור, גופיה איהו נטיר מיצר הרע לתתא ונשמתא לעילא, ואתמר ביה (תהלים ה-ה) לא יגורך רע, בגין דהא אתעביד גופיה קודש ונשמתיה קודש קדשים, ואתמר ביצר הרע (ויקרא כב-י) וכל זר לא יאכל קדש, (במדבר א-גא) והזר הקרב יומת".

בתרגום ללשון הקודש:

"בעלי הפסח, בזמן ששולט עליהם ליל שימורים, כולם צריכים להיות שמורים מחמץ ושאוור בכל שהוא, וכל המאכלים והמשקים כולם שמורים, ומי ששומר אותם מחמץ ושאוור, גופו הוא שמור מהיצר הרע למטה ונשמתו למעלה [פירוש נשמתו שמורה למעלה מהמקטרגים], ונאמר בו (תהלים ה-ה) לא יגורך רע, משום שגופו הרי נעשה קודש ונשמתו קודש קדשים, ונאמר ביצר הרע (ויקרא כב-י) וכל זר לא יאכל קדש, (במדבר א-גא) והזר הקרב יומת".

וכתב על זה ב"מקדש מלך" שם: "משם בארה כאשר קיבלנו מפי גבורת אור המופלא האריז"ל זלה"ה, כי כל האיש השומר פסח כהלכתו אין שולט בו יצר הרע". וכן כתב ה"בני יששכר" בספר "הגהות מהרצ"א" על הזוהר שם: "זהו המקובל שמובטח לו שלא יחטא כל השנה". מבואר מזה כי סמכו את דבריהם על הזוהר הקדוש: "ומאן דנטיר לון מחמץ ושאוור, גופיה איהו נטיר מיצר הרע לתתא ונשמתא לעילא".

ביאור נשגב של ה"אבני נזר"

אמנם כבר תמחו המפרשים על דברי האריז"ל, שהרי אנו רואים הרבה בני אדם הנזהרים בכל כוחם ממהו חמץ בפסח, ועם כל זאת מפילם היצר הרע במשך השנה ברשתו ונכשלים ח"ו בחטא ה' ישמרנו. ונראה ליישב ענין זה בטוב טעם ודעת, על פי מה שהביא ב"פרדס יוסף" פרשת בא (שמות יב-טו) דבר נפלא בשם הגאון הגדול בעל "אבני נזר" זי"ע, לבאר דברי האריז"ל כי הנזהר ממהו חמץ ניצל מהיצר הרע כל השנה.

וביאר על פי מה שפסק הרמב"ם (הלכות שבועות פ"א ה"ז): "נשבע על דבר שאין כח בו לעשות, כיצד כגון שנשבע שלא יישן שלשה ימים לילה ויום רצופים, או שלא יטעום כלום שבעה ימים רצופים... עובר בלא תעשה שנאמר (שמות כ-ז) לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא, ואם היה מזיד לוקה ואם היה שוגג פטור מכלום".

נמצינו למדים מזה, כי אי אפשר לחיות ז' ימים בלי מזון. והנה המזון של היצר הרע והסטרא אחרא הוא חמץ שרומז על היצר הרע, על כן על ידי שנזהרים ממהו חמץ בשבעת ימי הפסח, כי אז אין ליצר הרע והסטרא אחרא שלו מזון ז' ימים, ועל ידי זה הם מתים ומתבטלים ממנו כל השנה עכדה"ק.

והנה הטעם שהנזהר במשהו חמץ מובטח לו שלא יחטא הוא, משום שחמץ רומז על היצר הרע כמבואר בזוהר הקדוש ברעיא מהימנא (פרשת בא מ:): "ורזא אוקימנא בין חמץ ומצה בכמה דוכתי, דא יצר רע ודא יצר טוב". ולפי זה כתב בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תתקע"ז) לבאר הטעם שהחמירה התורה על איסור חמץ לבערו ולשרפו: "ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות, כי חמץ בפסח רמז ליצר הרע והוא שאור שבעיסה, ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו, ויחפש עליו בכל מחבואות מחשבותיו ואפילו כל שהוא לא בטיל, והרי זה אמת ונכון". על כן הנזהר ממהו חמץ שרומז על היצר הרע ניצל ממנו.

להיזהר שלא יכניס בביתו את היצר הרע עצמו

מעתה נראה ברור כשמש, כי מה שאמר רבינו האריז"ל שהנזהר במשהו חמץ מובטח שלא יחטא, הוא רק בתנאי שלא נתן דריסת רגל בביתו ליצר הרע בעצמו, שהרי הדברים קל וחומר אם צריך להיזהר מחמץ במשהו שרומז על היצר הרע, על אחת כמה וכמה שצריך להיזהר שלא להכניס את היצר הרע עצמו.

מזה נשכיל להבין כי אם אין האדם נזהר מלדבר לשון הרע או שאר איסורים ח"ו, איך שייך לומר עליו שהיה נזהר במשהו חמץ, הלא הכניס בביתו שיעור גדול של חמץ שהוא היצר הרע עצמו, ואף שבוודאי יש תועלת גדולה במה שהיה נזהר ממהו חמץ כדי להחליש את כח היצר, אבל מאחר שהכניס בביתו את היצר הרע עצמו, אין לו את הסגולה להיות בטוח שלא ישלוט בו היצר הרע.

ויש להשוות בזה למה שכתב הרמ"א (או"ח סימן תקפג ס"ב) בשם המהרי"ל על המנהגים בראש השנה: "יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא". ועל כך אמר הרה"ק מקוצק זי"ע שצריך להיזהר גם מן החטא עצמו, כי חט"א גם כן בגימטריא חט"א. וכן בענינו צריך אמנם להיזהר ממהו חמץ שהוא רמז ליצר הרע, אבל כל שכן שצריך להיזהר מהיצר הרע שלא להכניסו בבתי לבנו, ואם הוא

עושה כן כל שבעת ימי הפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה.

ומצאתי סימוכין ברורים לביאור נכבד זה ב"אור יצחק" להרה"ק רבי יצחק מראדוויל זי"ע (אבות פ"ב מ"א), שהביא בשם האריז"ל כי חמ"ץ בגימטריא פגימ"ה, ומבאר הענין בזה, כי כמו שאם יש פגימה כל שהיא בסכין אסור לשחוט בו, כן אם יש פגימה כל שהיא במעשה האדם מצד היצר הרע זה פוסל אותו, ובלשון קדשו.

"וזהו כוונתו הגדולה של קודש הקדשים האר"י ז"ל שאמר כי חמ"ץ בגימטריא פגימ"ה, וזהו האמת, כמו הפגימה של הסכין שאסור לשחוט בו, ופגימות הסכין הוא עוד יותר קטן מחוט השערה, וזה יודעים אנחנו שהחמץ הוא היצר הרע והשאור שבעיסה שמעכב. ולזה אמרו, כל מי שהוא נזהר ממשוהו חמץ, ומתקן הפגימות שפגם בחטאיו, ונזהר אפילו ממשוהו פגם, אזי השי"ת יעזור לו ומובטח שלא יחטא עוד".

[ה]

ביאור מנהג ישראל תורה שהתינוקות גונבים את האפיקומן

מנהג ישראל תורה שנזכר ב"חק יעקב" (אור"ח סימן תעב ס"ק ב), כי אחרי שטמנו את האפיקומן ב"יחץ" באים התינוקות וגונבים את האפיקומן, וצריך להבין הענין בזה. והנה ב"מכתב סופר" להגה"ק רבי שמעון סופר בן מרן ה"חתם סופר" זי"ע כתב על כך טעם נאה בדרך חידוד, כי בליל פסח אנו עושים זכר למה שהיה ביציאת מצרים, וצריך להבין מדוע אין אנו עושים הרמז לנס שהיה ביציאת מצרים (שמות יא ז): "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו".

ויש לומר כי אמנם כן מטעם זה המנהג הוא לגנוב את האפיקומן, דהנה מבואר בגמרא (פסחים ק"ג): "לא תדור במתא דלא צניף בה כלבא" - אל תדור בעיר שאין שם נביחת כלבים, כי נביחת כלבים היא שמירה כנגד גנבים. לפי זה יש לומר, כי מטעם זה המנהג הוא לגנוב את האפיקומן, לרמז שביציאת מצרים: "לא יחרץ כלב לשונו",

נמצא שהיו יכולים לגנוב כי לא היה מי שיעכב בעדם, עד כאן דבריו.

והנה פירוש זה הוא בדרך דרוש וחיידוד, אבל נראה לבאר פירוש זה בדרך יותר עמוק, כי באמת בני ישראל גנבו מהמצרים כל ניצוצי הקדושה שהיו שם, כמו שכתוב (שמות יב-לו): "וינצלו את מצרים". ופירש האריז"ל ב"שער המצות" (פרשת עקב) שביררו ממצרים כל ניצוצי קדושה.

יודע מה שמבואר בספרים הקדושים, כי החיצונים נלחמים מלחמת חרמה כדי למנוע מאיש ישראל להוציא מהם ניצוצי קדושה שהם חיותם, וזה היה הנס במצרים: "ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", כי למרות שגנבו מהם כל ניצוצי הקדושה לא חרצו לשונם, ולזכר זה גונבים את האפיקומן בליל פסח, לעורר בירור ניצוצי הקדושה בכל ליל פסח בלי שיוכלו הכלבים לחרוץ לשונם.

[ו]

לקח נשגב בדרכי החינוך: בסופו של דבר הילדים מגלים הכל

חשבתי דרכי לתת טעם לשבח למנהג ישראל תורה שהתינוקות גונבים את האפיקומן, בהקדם מה שכתב ב"אמרי נועם" להרה"ק רבי מאיר מדו"קוב זי"ע (הגדה של פסח ד"ה יחץ), טעם למה שמחלקים ב"יחץ" את המצה האמצעית לשנים, החלק הקטן משאירים במקומו בין שתי המצות, ואת החלק הגדול מטמינים עד הגיע זמן אפיקומן.

וביאר הענין על פי הנוסח שאנו אומרים בתפלת שחרית: "לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי". הפירוש בזה, שהאדם צריך לעבוד את ה' בשתי בחינות: "בסתר ובגלוי" - "בסתר", כי החלק הגדול והעיקרי של עבודת ה' צריך להיות בהצנע לכת, כי אז יותר קל לעבוד את ה' בלתי לה' לבדו בלי שום גאווה ופניות, "בגלוי", כי חלק קטן צריך לעבוד את ה' דוקא בגלוי בפני בני אדם, כדי שהבריות ובפרט בניו ובניו ביתו ילמדו ממנו איך לעבוד את ה'.

וזהו הענין שחולקים את המצה לשנים, כי החלק הגדול שטומנים רומז על עבודת ה' בהצנע לכת, והחלק הקטן שנשאר גלוי בתוך הקערה רומז על פעולת מעשים טובים בגלוי, למען ילמדו ממנו בניו ובניו ביתו. וזהו רמז הכתוב (תהלים לא כא): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, פעלת לחוסים בך נגד בני אדם". כלומר: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך", רומז על עבודת ה' של היראים בצפון ובהסתר, "פעלת לחוסים בך נגד בני אדם", רומז על עבודת ה' כנגד עיני בני אדם, כדי שילמדו ממנו איך לעבוד את ה'. אלו תוכן דבריו המתוקים.

אמנם לפי זה יש מקום לאדם לשאול: איך אעבוד את ה' חלק גדול בהצנע לכת, הלא אז עלולים הצאצאים להפסיד שלא ידעו על חלק זה בעבודת ה' שהוא בהצנע ובהסתר? אולם התשובה על כך היא, כי ילדים יש להם חוש נפלא לגלות את כל מטמוני המנהגים של הוריהם, הן לטוב והן להיפך ח"ו, כי אפילו כשנדמה לנו שאנו מצליחים להסתיר ענין מסוים מהילדים, אבל בסופו של דבר הם עולים על הכל.

ויש לומר שזהו ביאור מאמר חז"ל (עירובין ע:): "ברא כרעיה דאבוה" - בן הוא רגלו של אביו. רמזו בזה כי כמו שאין אדם מסוגל להסתיר שום דבר מרגלו, כי בכל מקום שהוא הולך, הרי שרגליו של אדם הם המובילים אותו לשם. כן בנו של אדם מכיר את כל דרכיו הנסתרות של אביו. נמצא שאפילו אם יסתיר אביו חלק גדול ממעשיו הטובים, הבן כבר יריח את כל מעשיו וכשיגדל ינהג כאביו.

מעתה יומתק להבין מנהג ישראל תורה, שהתינוקות גונבים את האפיקומן שהוא החלק הגדול שהטמין אביהם, כי היות שחלק גדול זה שהטמין רומז על עבודת ה' מתוך הצנע לכת, הנה באים התינוקות וגונבים חלק זה, לרמז לנו לבל נחוש שמא לא ילמדו הילדים מאתנו את החלק הגדול של עבודת ה' בהצנע לכת, כי בסופו של דבר הם יגלו את הכל וילמדו גם כן איך לעבוד את ה' בהסתר ובהצנע לכת.

